

**НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ,
ЗАВДАНОЇ ВНАСЛІДОК ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОЇ ПРИГОДИ****SCIENTIFIC AND PRACTICAL ASPECTS OF COMPENSATION FOR NON-PECUNIARY
DAMAGE CAUSED AS A RESULT OF A TRAFFIC ACCIDENT**

Грибачова І.П., к.ю.н.,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства

Навчально-науковий інститут права Сумського державного університету

Статтю присвячено висвітленню актуальних питань цивільно-правової відповідальності та відшкодуванню моральної шкоди, завданої внаслідок дорожньо-транспортної пригоди. Проаналізовано порядок та підстави відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок дорожньо-транспортної пригоди, а також проблемні аспекти доказування та визначення критеріїв розміру грошової компенсації за спричинені фізичні чи моральні страждання. Відсутність чіткого визначення моральної шкоди через суб'єктивність сприйняття моральних страждань та виміру душевних переживань, відсутність критеріїв еквівалентності та грошового вираження створюють низку наукових дискусій у справах про відшкодування моральної шкоди. Процесуальний порядок стягнення та доказування розміру моральної шкоди також породжує на практиці багато питань, оскільки не встановлено чітких критеріїв, мінімальних та максимальних розмірів грошового відшкодування за завдані моральні страждання. Виникає багато питань із приводу того, хто і в якому розмірі повинен відшкодувати моральну шкоду, особливо у разі коли транспортний засіб належить юридичній особі або іншій фізичній особі, яка не керувала ним у момент дорожньо-транспортної пригоди. Особливо окреслено питання відшкодування моральної шкоди страховиками та їх взаємодії з потерпілою особою та заповідювачем шкоди. Проаналізовано положення судової практики, а саме висновки Верховного Суду, які визначають основні підходи до вирішення даної категорії справ, але водночас деякі з них потребують законодавчого закріплення. Отже, відсутність чітких критеріїв визначення розміру грошової компенсації за спричинені моральні страждання, а також відсутність мінімальних та максимальних розмірів грошового відшкодування породжують умови правової невизначеності, що призводить до нестабільності судової практики.

Ключові слова: цивільно-правова відповідальність, потерпілий, відшкодування шкоди, моральна шкода, страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів.

The article is assigned to the current nutritional and legal status and development of the moral damage, equipped with the road and transport facilities. The statistic analyzes the order and presentation of moral damage, inherited road transport suitability, as well as problematic aspects of proof and endorsement of criteria in the range of penny compensation for moral standards of citizens of the country. The visibility of the clear value of moral damage through the sub-activity of the assessment of moral citizens and the scale of mental experiences, the visibility of criteria for the equivalence and penny of scientific research, the development of a number of scientific criteria The procedural order of development and proof of compliance with moral norms created for practical purposes, since they are not created in accordance with modern critics, international and maximal aspects of the production of past generations. Analytical processing of subsidies on the basis of a particular enterprise, including in one production system, in selected drops, when using vehicles suitable for use in vehicles, during the collection of data suitable for use in vehicles. The issues of compensation for non-pecuniary damage by insurers and their interaction with the victim and the person who caused the damage are also outlined separately. The provisions of judicial practice are analyzed, namely the conclusions of the Supreme Court, which determine the main approaches in resolving this category of cases, but at the same time, some of them require legislative consolidation. Thus, the lack of clear criteria for determining the amount of monetary compensation for moral suffering, as well as the lack of minimum and maximum amounts of monetary compensation create conditions of legal uncertainty, which leads to instability of judicial practice.

Key words: civil and legal visibility, reparation of material and moral damage, injured, insurance of civil and legal liability of owners of the transport vehicles.

Постановка проблеми. Відшкодування моральної шкоди є проблемним питанням як у наукових, так і в практичних аспектах. Шкода, спричинена внаслідок дорожньо-транспортної пригоди (далі – ДТП), відшкодовується потерпілому, а у разі його загибелі – членам його сім'ї. Як укаzano в п. 4 ст. 23 ЦК України, моральна шкода відшкодовується незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню та не пов'язана з розміром цього відшкодування [1]. Таким чином, постає питання: як визначається розмір грошового відшкодування за завдану моральну шкоду, спричинену внаслідок ДТП, якими способами доказується розмір моральної шкоди та хто повинен її відшкодувати? Отже, статтю присвячено правовому аналізу наукових джерел та судової практики щодо доказування та відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок ДТП.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відшкодування моральної шкоди було предметом досліджень багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців, таких як А.М. Ердалевський, О.І. Сліпченко, В.Д. Чернадчук, В.П. Палюк, О.О. Отраднова, С.І. Шимон, але сьогодні відсутній комплексний науково-практичний аналіз відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок ДТП.

Метою статті є науково-практичне дослідження визначення, підстав, критеріїв та способів доказування моральної шкоди, завданої внаслідок ДТП.

Виклад основного матеріалу. Скоєння ДТП внаслідок порушення правил дорожнього руху є дуже розповсюдженим явищем в Україні та за її межами, і такі дії входять до категорії найбільш поширених правопорушень.

Відповідно до ч. 1 ст. 2 Кодексу цивільного захисту України, дорожньо-транспортна пригода – подія, що сталася під час руху дорожнього транспортного засобу, унаслідок якої загинули або зазнали травм люди чи заподіяна шкода майну [2]. Залежно від наслідків такої дорожньо-транспортної пригоди може наставати кримінальна, адміністративна та цивільно-правова відповідальність. Відповідно до загальних положень деліктної відповідальності, шкода, завдана неправомірними діями особистим немайновим правам, майну фізичної чи юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала. Моральна шкода відшкодовується незалежно від вини заповідювача, якщо шкода завдана внаслідок дії джерела підвищеної небезпеки. Як відомо, транспортні засоби відносяться до джерел підвищеної небезпеки, і до цивільно-відповідальності притягаються особи, які на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право) володіють транспортним засобом, але можуть уникнути відповідальності, якщо доведуть, що шкода завдана внаслідок непереборної сили або умислу потерпілого.

Відповідно до ст. 23 ЦК України, моральна шкода полягає у фізичному болю та стражданнях, яких фізична

особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку зі знищенням чи пошкодженням її майна; у пониженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи. Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. Під час визначення розміру відшкодування враховуються вимоги розумності і справедливості [1]. Інше визначення моральної шкоди надає судовою практика, а саме п. 3 Постанови ВСУ від 31.03.1995 № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди», де зазначається, що під моральною шкодою слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб. [3]. Отже, наявність тілесних ушкоджень унаслідок ДТП, які призвели до тимчасової втрати працездатності (тобто відчуття фізичного болю та страждань і у зв'язку із цим погіршення якості життя), а також знищення чи пошкодження майна (автомобіля, велосипеда тощо), визначається як наявність презумпції моральних страждань.

Відповідно до загальних підстав цивільно-правової відповідальності, обов'язковому з'ясуванню під час вирішення спору про відшкодування моральної (немайнової) шкоди підлягають: наявність такої шкоди, протиправність діяння її заподіювача, наявність причинного зв'язку між шкодою і протиправним діянням заподіювача та вини останнього в її заподіянні. Суд, зокрема, повинен з'ясувати, чим підтверджується факт заподіяння позивачеві моральних чи фізичних страждань або втрат немайнового характеру, за яких обставин чи якими діями (бездіяльністю) вони заподіяні, у якій грошовій сумі чи якій матеріальній формі позивач оцінює заподіяну йому шкоду та з чого він при цьому виходить, а також інші обставини, що мають значення для вирішення спору [4].

Справи про відшкодування моральної та матеріальної шкоди, завданої внаслідок ДТП, можуть розглядатися судом у кримінальному провадженні за цивільним позовом, який подається до початку розгляду справи по суті (ч. 1 ст. 128 КПК України), а також можуть розглядатися в порядку цивільного провадження за окремим цивільним позовом. У такому разі протиправність діяння заподіювача шкоди повинна підтверджуватися вироком суду. Ід час підготовки цивільного позову про відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок ДТП, слід визначитися з належністю сторін. Відповідачами можуть бути як фактичний заподіювач шкоди (водій), так і власник транспортного засобу (джерела підвищеної безпеки), оскільки, відповідно до ч. 2 ст. 1187 ЦК України, шкода, завдана джерелом підвищеної безпеки, відшкодовується особою, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену безпеку [1]. Позивачем є потерпіла особа, а також особи, визначені у ст. 1200 ЦК України (діти, чоловік, дружина, батьки), у разі смерті потерпілого. Зазвичай власник транспортного засобу (джерела підвищеної безпеки) повинен мати поліс страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, і в такому разі відшкодування матеріальної та моральної

шкоди покладається на страховика (страхову компанію). При цьому в Законі України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» від 01.07.2004 [5] не передбачено обов'язкового досудового порядку врегулювання питання з приводу виплати страхового відшкодування, отже, особа, яка вимагає такої виплати, за власним розсудом може звернутися із заявою безпосередньо до страховика чи безпосередньо до суду [6].

Потерпілому як кредитору належить право вимоги в обох видах зобов'язань – деліктному та договірному. Він вільно, на власний розсуд вибирає спосіб здійснення свого права шляхом звернення вимоги виключно до особи, яка завдала шкоди, про відшкодування цієї шкоди або шляхом звернення до страховика, у якого особа, яка завдала шкоди, застрахувала свою цивільно-правову відповідальність із вимогою про виплату страхового відшкодування, або шляхом звернення до страховика та в подальшому до особи, яка завдала шкоди, за наявності передбачених ст. 1194 Цивільного кодексу України підстав [7]. В останньому випадку до страховика потерпілого переходить право вимоги до завдавача шкоди у деліктному зобов'язанні у межах виплаченого потерпілому страхового відшкодування. Після такої виплати деліктне зобов'язання не припиняється. У ньому відбувається заміна кредитора: до страховика потерпілого переходить право вимоги, що належало цьому потерпілому у деліктному зобов'язанні, у межах виплаченого йому страхового відшкодування. Такий перехід права вимоги є суброгацією, а не регресною вимогою [8].

Під час вирішення позовних вимог про відшкодування моральної шкоди, завданої порушенням страховиком зобов'язань за договором страхування, слід виходити з того, що правовідносини сторін за договором страхування є зобов'язальними. У разі порушення зобов'язання моральна шкода може бути відшкодована лише тоді, коли це встановлено договором або законом (ст. 611 ЦК). Зокрема, можливість відшкодування моральної шкоди передбачено у відносинах у сфері обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (ст.ст. 9, 22 ЗУ «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів») [5]. Відповідно до зазначених статей, страховиком відшкодовується потерпілому (фізичній особі), який зазнав ушкодження здоров'я під час дорожньо-транспортної пригоди, моральна шкода у розмірі п'яти відсотків страхової виплати за шкоду, заподіяну здоров'ю. Відповідно до ст. 1194 ЦК України, особа, яка застрахувала свою цивільну відповідальність, у разі недостатності страхової виплати (страхового відшкодування) для повного відшкодування завданої нею шкоди зобов'язана сплатити потерпілому різницю між фактичним розміром шкоди і страховою виплатою (страховим відшкодуванням) [1]. Таким чином, відшкодування заявленої потерпілим моральної шкоди все одно покладається на заподіювача шкоди або власника транспортного засобу. У разі якщо роботодавець є власником автомобіля (чи орендарем) та передав у користування своєму водієві (який має трудовий чи інших договір із роботодавцем) транспортний засіб для виконання останнім своїх трудових обов'язків, то за шкоду, завдану потерпілому, повинен відповідати саме роботодавець.

Під час визначення розміру відшкодування моральної шкоди необхідно враховувати, що моральну шкоду не можна відшкодувати в повному обсязі, оскільки немає (і не може бути) точних критеріїв майнового виразу душевного болю, спокою, честі та гідності людини. Будь-яка компенсація моральної шкоди не може бути адекватною та достатньою, аби компенсувати людські страждання, тому її розмір може мати суто умовний вираз.

Проблемні питання виникають на стадії доказування наявної моральної шкоди, визначення обсягу та обчислення

її розміру. Для фізичної особи моральна шкода є категорією психологічного характеру і невід'ємно пов'язана із самою особою, її суб'єктивним відчуттям, розумовою діяльністю, життєвими обставинами. Тому визначення обсягу моральної шкоди має суб'єктивний характер, і сьогодні не визначено мінімальних та максимальних розмірів відшкодування моральної шкоди. Наявність моральної шкоди та обґрунтування її розміру залежать від способів доказування, якими можуть бути в тому числі висновки експертів. При цьому висновки експертних психологів про наявні психологічні страждання можуть не прийматися судом до уваги і не є обов'язковими під час прийняття рішення. У такому разі необхідно проводити судово-психологічну експертизу щодо заподіяних моральних страждань особі та відшкодування моральної шкоди. Слід відзначити, що Міністерством юстиції України атестована та зареєстрована в Реєстрі методик проведення судових експертиз «Методика психологічного дослідження у справах щодо заподіяних моральних страждань особі та відшкодування моральної шкоди» від 18.01.2019. Отже, сьогодні проведення експертизи є основним засобом доказування розміру наявної моральної шкоди. Але через значні витрати на проведення судово-психологічної експертизи такий засіб доказування досить рідко застосовується у судовій практиці. Також слід відзначити, що навіть наявність судово-психологічної експертизи в обґрунтування розміру моральної шкоди не завжди є достатнім та переконливим доказом у присудженні судом грошової компенсації. Так, Верховний Суд дійшов висновку, що під час задоволення позовних вимог потерпілого у кримінальному провадженні за ст. 286 КК висновок експерта, в якому визначено орієнтовний розмір грошової компенсації потерпілому, не є обов'язковим для суду. Під час визначення розміру суми, яку необхідно стягнути із засудженого у рахунок відшкодування заподіяної потерпілому моральної шкоди, місцевий суд констатував, що її встановлено з урахуванням вимушених змін звичайного способу його життя й зусиль, які необхідно буде докласти для відновлення здоров'я. Обґрунтовуючи своє рішення, суд послався на висновок судово-психологічної експертизи, згідно з яким встановлено можливий орієнтовний роз-

мір грошової компенсації потерпілому за завдані страждання – 72 розміри МЗП за завдані страждання на момент винесення відповідного рішення суду. Однак суд не врахував, що, згідно з ч. 10 ст. 101 КПК, висновок експерта не є обов'язковим для особи або органу, який здійснює провадження, і вказаний вище висновок психологічної експертизи не звільняв суд від необхідності обґрунтувати та вмотивувати своє рішення в частині цивільного позову виходячи із засад розумності, виваженості та справедливості. Так, рішення суду про стягнення із засудженого (як цивільного відповідача) саме 288 456 грн у рахунок відшкодування моральної шкоди не можна визнати таким, що повною мірою відповідає вищезазначеним критеріям [9]. Таким чином, заявлений потерпілим розмір грошового відшкодування завданої моральної шкоди повинен доводитися у сукупності всіма належними та допустимими засобами доказування, які суд оцінює на власний розсуд, обмежуючись лише принципами розумності, виваженості та справедливості.

Висновки. Проаналізовані у статті окремі аспекти відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок дорожньо-транспортної пригоди, призводять до висновку, що відсутність чітких критеріїв визначення розміру грошової компенсації за спричинені моральні страждання, а також відсутність мінімальних та максимальних розмірів грошового відшкодування породжують умови правової невизначеності, що призводить до нестабільності судової практики. Отже, ці питання потребують ґрунтовних наукових досліджень та відповідних змін законодавства. Слід відзначити, що існують спроби врегулювання вищезазначених питань на законодавчому рівні. Так, у Верховній Раді України зареєстрований проект Закону «Про відшкодування втрат немайнового характеру (моральної шкоди)» від 23.07.2020 № 3929 [10], яким передбачається заснування діяльності окремих експертів (фахівців), які будуть уповноважені визначати розмір грошового відшкодування завданої моральної шкоди в різних сферах суспільних відносин. Але водночас у цьому проекті відсутні концептуальні засади, а саме критерії та розміри відшкодування моральної шкоди, що й потребує подальшого доопрацювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 20.09.2021).
2. Кодекс цивільного захисту від 02.10.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> (дата звернення: 20.09.2021).
3. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 р. № 4. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95> (дата звернення: 20.09.2021).
4. Маріц Д.О. Відшкодування моральної шкоди у договорах обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=258> (дата звернення: 20.09.2021).
5. Закон України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» від 01.07.2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1961-15#Text> (дата звернення: 20.09.2021).
6. Колінько Цягік. Проблеми доведення моральної шкоди за законодавством України. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/8/6.pdf> (дата звернення: 20.09.2021).
7. Постанова Касаційного господарського суду від 04.03.2021, справа № 910/4720/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/95433330?fbclid=IwAR1QR0cfOXRYcdyKAlpYctf6S1PmJlYBsYj8NCcu4C_3XTJT5x4m6yJS5LHg (дата звернення: 20.09.2021).
8. Постанова Верховного Суду від 04.07.2018 № 755/18006/15-ц. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/75296543> (дата звернення: 20.09.2021).
9. Постанова Касаційного кримінального суду від 21.05.2020 у справі № 202/3076/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89479850> (дата звернення: 20.09.2021).
10. Проект закону «Про відшкодування втрат немайнового характеру (моральної шкоди)» від 23.07.2020 № 3929. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=69595 (дата звернення: 20.09.2021).